

TRAVNİKLİ ÂLİM SİRAC KORKUT EFENDİ: HAYATI, ŞAHSİYETİ VE MÜCADELESİ

Merzuk Grabus*

Öz

Balkanlarda İslam'ın muhafaza edilmesinde Bosna-Hersek'in önemli bir rolü bulunmaktadır. Bosna-Hersek içerisinde ise özellikle Travnik yetiştirdiği âlimler ile ön plana çıkmaktadır. Bu âlimler arasında Korkut ailesinin ayrı bir yeri vardır. Dolayısıyla Korkut ailesinin yetiştirdiği âlimlerin biyografilerinin incelenmesi Bosna ve İslam Tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Korkut ailesinin önemli isimlerinden Sirac Korkut Efendi ele alınmıştır. Sirac Korkut Efendi 1905 yılında Bosna Hersek'in Travnik şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Muhammed Asım Efendi, dedesi Muhammed Hazim Efendi ve büyük dedesi Derviş Muhammed Korkut Efendi Travnik'te uzun yıllar boyunca müftülük ve müderrislik makamlarında bulunmuşlardır. Sirac Korkut da babası ve dedesinden ilmî anlamda azamî derecede istifade etmiştir. İlk mektebi bitirdikten sonra Travnik'teki Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde okumuş, daha sonra Kahire'de el-Ezher Üniversitesi'nde ilim tahsilinde bulunmuştur. 1932-1945 yıllarında Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Yugoslavya'da Komünist idaresinin yönetime gelmesiyle Travnik'te yüzyıllar boyunca etkin olan Korkut ailesine baskı ve zulüm uygulanmıştır. Korkut, İslam dininin muhafazası ve atalarından tevarüs ettiği geleneğin devam etmesi için mücadele vermiştir. Ancak uygulanan baskılar neticesinde hastalanmış ve 1952 yılında 47 yaşında iken vefat etmiştir. Travnik girişinde bulunan İbrahim Dede Türbesi mezarlığında metfundur. İlmî ve İslâmî mücadelesi Sirac Korkut Efendi'nin Bosna ve İslam Tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Bosna Hersek, Travnik, Sirac Korkut Efendi, Medrese.

SIRAJ KORKUT EFENDİ AN 'ÂLİM FROM TRAVNIK: HIS LIFE, CHARACTER AND STRUGGLE

Abstract

Bosnia and Herzegovina played a crucial role in the preservation of Islam in the Balkans. By producing numerous notable scholars, the city of Travnik in Bosnia and Herzegovina comes forth in this regard. The Korkut family respectively is one of the most prominent scholars families. It is in this respects that study of Korkut scholars' biographies is of great importance for Bosnian history and history of Islam. In this paper, I will be focusing on Siraj Korkut Efendi, one the most important names in the family. Siraj Korkut Efendi was born in 1905, in the city of Travnik. His father Muhammad Asim Efendi, his grandfather Muhammad Hazim

* Dr. Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
e-mail: merzuk85@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6958-8664>

Atıf/Citation: Grabus, Merzuk. "Travnikli Âlim Sirac Korkut Efendi: Hayatı, Şahsiyeti ve Mücadelesi". *BAİD* 15 (Haziran 2022), 331-346.

Efendi and his great grandfather Derwish Muhammad Korkut Efendi performed important duties in Travnik, such as offices of qadi and teaching mastership. Siraj Korkut's took his first steps in learning with his father and grandfather. After the primary school, he went on to join the madrasa of Elchi Ibrahim Pasha in Travnik, and later proceeded with his education at al-Azhar University in Qairo. In the period of 1932-1945 he was appointed as teacher at the madrasa of Elchi Ibrahim Pasha. But with the ascension to power of Yugoslavian communist regime, the centuries long scholarly family of Korkut was subjected to oppression and persecution. The Korkuts chose to fight for the preservation of Islam and for the continuation of ancestral scholarly tradition. Unfortunately, affected by persecution Siraj Korkut fell gravely ill and consequently died in 1952 at the age of 47. He is buried at the tomb of Ibrahim Dede, which is situated at entrance to the city. His unyielding scholarly struggle also is of paramount importance for the history of Bosnia and Islam

Keywords: History of Islam, Bosnia and Herzegovina, Travnik, Siraj Korkut Efendi, Madrasa.

Giriş

İslam Medeniyeti Tarihinde Müslüman şehirlerinin merkezlerinde cami, mektep ve medreseler önemli üç unsurdur. Bu müesseseler şehre ve hayata istikamet çizmişlerdir. Buralarda görev yapan hoca, müderris ve âlimler de İslam geleneğinde ayrı bir öneme sahiptir. Onlar, Kur'ân ve sünnet ışığında adeta manevî birer kandil olarak insanları aydınlatmış ve irşat etmişlerdir. Osmanlı, İslamiyet'i götürdüğü bölgelerde bu anlayışla hareket etmiş ve aynı müesseseleri buralarda ihdas etmiştir. Bu bölgelerden birisi de Bosna Hersek'in Travnik¹ şehridir. Travnik yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bir Osmanlı şehri olarak Travnik'te de ilmî gelenek devam etmiş ve pek çok âlim yetişmiştir. Burada yetişen âlimler zincirine bakıldığında Korkut² ailesinden olan ulemanın adeta Travnik'le ve içinde bulunan Elçi İbrahim Paşa Medresesi ile özdeşleştiklerini görmek mümkündür. Korkut ailesine mensup olan onlarca âlim, müftü, müderris takriben yüz yıl kadar Travnik'te söz sahibi olmuş, dinî hayatta yer almış ve insanlara yol göstermiştir.

Korkut ailesinin Travnik'teki son temsilcisi Sirac Korkut Efendi'dir. Sirac Korkut 20. yüzyılın ilk yarısında Travnik'te iz bırakmış âlimlerden biridir. Osmanlı'dan sonra Bosna Hersek siyasî anlamda farklı dönemlerden geçmiştir. Ancak Müslümanlar yeniliklerle birlikte İslam'ı ve Osmanlı geleneğini 1940'lı yıllarda kurulan Komünist-Sosyalist Tito Yugoslavyası'na kadar zorluklarla muhafaza

¹ Travnik hakkında bk. Hamdija Kreševljaković ve Muhamed Derviš Korkut, *Travnik u Prošlosti 1464-1878*, (Travnik: 1961), 1-152; Kiel Machiel, "Travnik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 41/308-311.

² Korkut ailesi hakkında bk. Dzemail İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini* (Sarajevo: Saraybosna Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 21-22.

edebilmişlerdir. Komünist yönetimi dini ve âlimleri kendine alternatif olarak gördüğünden Müslümanlara temel din ve vicdan hakkını tanınamıştır. Sirac Efendi, mensup olduğu Korkut ailesinin üzerine kara bulutların toplandığı böyle bir ortam içerisinde mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Bu araştırmamızda Sirac Korkut'un hayatını ve mücadelesini ele almaya gayret ettik. Kendisiyle alakalı az sayıda bulunan bilgileri bir araya getirmeye çalıştık. Zira bizzat şahsıyla ilgili yeterince bir çalışmanın olmayışı kendisini araştırmamıza neden olmuştur. Çalışmamız Korkut'un mücadelesini konu ederek bir nebze de olsa döneminde Müslümanlara yönelik yapılan baskı ve zulüm hakkında fikir sahibi olmayı sağlayacaktır. Ayrıca bu tür biyografik çalışmalar mevcut bilgilerin kaybolmaması adına önem arz etmektedir.

1. Korkut'un Ailesi

Sirac³ Korkut Efendi 1905 yılında Bosna Hersek'in Travnik şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini babası Muhammed Asım Efendi ve dedesi Muhammed Hazim Efendi'den almıştır.⁴ Büyük dedesi Meşhur Müftü Derviş Muhammed Efendi 1800'lü yılların başında Mostar taraflarından Travnik'e müftü olarak gelmiş ve 47 yıl bu makamda kalmıştır. Ondan sonra da bu makam onun nesli tarafından devam ettirilmiş ve ilmî açıdan Bosna Hersek tarihinde unutulmaz bir iz bırakmışlardır.⁵ Sirac Korkut'un dedesi Muhammed Hazim Efendi 1824 yılında Travnik'te dünyaya gelmiştir. İlmî anlamda önce babasından istifade ettiği nakledilmiştir. Şiir yazma hususunda temayüz etmiş ve Türkçenin yanı sıra Arapça olarak da şiir yazdığı rivayet edilmiştir. Travnik Müftülüğü makamı başta olmak üzere, Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik ve medresenin yanı başında bulun Halveti Tekke şeyhliği görevlerini babasından devralmıştır.⁶ Pek çok hizmette bulunan M. Hazim Korkut Efendi 1903 yılında Travnik'te büyük bir yangın hadisesinde yanan Lonçarica Camii'ni şahsî imkânlarıyla onarmıştır.⁷ 1914 yılına kadar müftülük vazifesini sürdüren Muhammed Hazim Korkut babası gibi halk arasında "keramet sahibi" olarak

³ Boşnakça olarak Siradz şeklinde yazılmaktadır. Okunuşu Sirac'dır.

⁴ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", *Elçi İbrahim Pašina Medresa U Travniku 1706-2014* (Travnik: Elçi İbrahim Pašina Medresa, 2014), 99.

⁵ Mustafa Gafić, *Derviš M. Korkut Kazivanja o Travniku* (Travnik: SİP DD Borac, 1998), 5-6.

⁶ Elvir Duranović, "Travničko Muftijstvo i Travničke Muftije od 1680-1930. Godine", *Takvim za 2014* (Sarajevo: Rijaset İslamske Zajednice u BiH), 253.

⁷ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 97.

tanınmıştır. Rivayete göre Viyana Otel’inde bir çalışanın diş tedavisini dişe dokunmak suretiyle yaptığından “Der heilige mufti von Travnik” (Kutsal veya Aziz Travnik Müftüsü) lakabıyla şöhret bulmuştur. Müftü, kerametleri, Avusturya-Macaristan’ın Bosna’ya girmesini soğukkanlı karşılaması ve fiilî bir mücadeleden kaçınmış olmasından ötürü İmparator Franz Joseph’in de dikkatini çekmiş ve Vranduk yakınlarında 3600 dönüm toprağı kendisine bağışlamıştır.⁸ Bir rivayete göre Berlin kongresi neticesinde Avusturya-Macaristan Bosna Hersek’in hâkimiyetini alacağı sıralarda Müftü Muhammed Hazim Korkut Salihbeg Kopic ile birlikte durum hakkında istişare etmek üzere dönemin mutasarrıfı Abdullah Efendi’nin yanına gitmiştir. Burada Sultan’ın fermanına uygun mu hareket edileceği yoksa silah alıp Avusturya-Macaristan güçlerine karşı mı gelineceği hususu tartışılmış ve tekrar İstanbul’dan bu meselenin teyidini istemişlerdir. Ancak kısa bir süre sonra İstanbul’dan emir tekrarlanmış ve sükûnet içinde Avusturya-Macaristan hâkimiyetinin kabullenilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Müftü Travnik’teki Süleymaniye Camii’nde Sultan’ın emirini bildirince büyük tepkilerle karşılanmış ve birkaç kişinin yardımıyla camiden güçlükle sağ çıkabilmiştir.⁹ Müftü Muhammed Hazim cömertliğiyle ve fetvalarıyla da ün salmış bir zat idi. Vefatına kadar medrese müderrisliğine devam etmiştir. 1920 yılında vefat etmiş ve vaktiyle onardığı Loncarica camiinin haziresine defnedilmiştir.¹⁰

Sirac Korkut’un babası Muhammed Asım Efendi ise 1873 doğumlu olup babası ve dedesinin yolunu takip etmiştir. Travnik’teki Elçi İbrahim Paşa Medresesi’nin baş müderrisliğinde bulunmuştur. 1921-1924 yıllarında medrese müdürü olarak görev yapmıştır. Oğulları Sirac ve Derviş Asım başta olmak üzere Şakir Torlic ve Derviş Spahiç gibi sonraki yıllarda önemli vazifelerde bulunan hocaları bizzat kendisi yetiştirmiştir.¹¹ Karakter olarak az ve öz konuşan bir yapıya sahip olduğu nakledilmiştir. Ayrıca Travnik ve civarında vaaz ve nasihatleriyle tanınan ve sevilen bir âlim olduğu zikredilmektedir. Boş zamanlarında Travnik girişindeki Puticevo köyünde bulunan bahçelerinde çalışarak çokça vakit geçirdiği aktarılmaktadır. 1939

⁸ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinos Našoj Kulturnoj Baštini*, 21-22.

⁹ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinos Našoj Kulturnoj Baštini*, 16-17.

¹⁰ Mehmed Mujezinović, *İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine* (Sarajevo: Publishing, 1998), 2/413; Dzevdet Šošić, *İslamska Pedagoška Misija i Praksa Derviš Ef. Spahića*, 2. Baskı (Travnik: Elçi İbrahim Pašina Medresa Yayınları, 2015), 32.

¹¹ Alija Bejtić, “Derviš M. Korkut kao kulturni i javni radnik”, *Oslobodjenje* (1974), 18.

yılında vefat eden Muhammed Asım Efendi'nin Sirac Efendi'nin yanı sıra Derviş Asım ve Ahmed isimli iki oğlu vardı.¹²

Sirac Korkut'un İbnü'l-Ayn olarak bilinen ağabeyi Derviş Asım Korkut Efendi 20. yüzyıl Bosna Hersek tarihinde önemli simalarından biri olmuştur. Pek çok eser tarihinde bulunan Derviş Asım Korkut Efendi 43 yaşında iken genç yaşta vefat etmiştir.¹³

Bosna Hersek'in Gračanica şehrinin eşrafından Mahmut Rešidbegović¹⁴ Efendi'nin kızı Bakša¹⁵ hatunla evli olan Sirac Korkut'un Lutviya¹⁶, Emina, Nasira, Hatidza¹⁷, Hasiba isimli beş kızı ve Beşir isimli bir oğlu dünyaya gelmiştir.¹⁸

2. Korkut'un Tahsili

İlk mektebini Travnik'te bitirmiştir. Babası Muhammed Asım Efendi ve dedesi Muhammed Hazim Efendi'den ders almış ve ilim tahsil etmiştir. Daha sonra babası ve dedesinin baş müderrislik görevlerinde buldukları Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra Kahire'de el-Ezher Üniversitesinde ağabeyleri Derviş Asım ve Ahmed ile birlikte okumuştur.¹⁹ Keskin bir zekâya sahip olan Korkut, ilmî konularda çok titiz davranmıştır. Fevkalade bir dil öğrenme yeteneğine sahip olduğu rivayet edilmektedir. Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkimiyeti ile tanınan birisidir. Özellikle Arapçaya çok ayrı ilgisi olduğu rivayet edilmektedir.²⁰

¹² Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 97.

¹³ İbnü'l-Ayn hakkında geniş bilgi için bkz. Hajrudin A. Haračić, *Derviş ef. A. Korkut-İbnul Ajn: Zivot i Djelo*, (Sarajevo: el-Kalem, 2005).

¹⁴ Mahmut Rešidbegović Efendi Gračanica şehrinde bir dönem Vakıf-Maarif Heyeti'nin riyasetinde bulunmuştur. Ayrıca tüccar ve siyasî kimliği olan birisidir. Hakkında geniş bilgi için bk. Mina Kujović, "Rezultati Prvih Izbora Za Općinsko Vijeće u Gračanici", *Gračanički Glasnik* (1910), 34.

¹⁵ Sirac Korkut'un hanımı Bakša Hatun uzun bir hayat yaşamıştır. Son Bosna Savaşı esnasında 1993 yılında Bosna Hersek'in Zenica şehrinde vefat etmiş ve Zenica'nın Lokvine köyü mezarlığına defnedilmiştir.

¹⁶ Okunuşu Lutviya şeklindedir.

¹⁷ Okunuşu Hatica'dır.

¹⁸ Emina Grabus ile yapılan mülakat, 04.07.2002.

¹⁹ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinos Našoj Kulturnoj Baštini*, 43.

²⁰ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 99.

3. Korkut'un Yetiştığı ve Müderrislik Yaptığı Kurum Olarak Elçi İbrahim Paşa Medresesi

Medresenin kurucusu Elçi İbrahim Paşa Yunanistan'ın doğusunda bulunan Eğriboz sancağından olup 1704 tarihinde Bosna veziri olarak görevlendirilmiştir.²¹ Ancak burada kısa bir süre vazife yaptıktan sonra memleketi Eğriboz'a dönen Elçi İbrahim Paşa Travnik'te büyük bir vakıf kurmaya karar vermiş ve vakfiyesini memleketinde 28.03.1706 tarihinde düzenlemiştir.²² Travnik'te vakfettikleri bir han, bir berber dükkânı, bir nalbant yeri, altı dükkânlı kahvehane, bir ekmek fırını, bir saman yeri, dört kasap dükkânı, bir tabhane, bir tekke, bir medrese, bir kütüphane ve bir mektepten oluşmaktadır.²³ İlgili vakfiyesine göre yukarıda zikredilen dükkânlardan gelen gelirler medrese, mektep, talebe odaları, Halvetî tekke ve dervişleri için kullanılacaktır. Hakeza baş müderris Emrullah Efendi'nin maaşı da belirlenmiş olup günlük on akçe olarak tahsis edilecektir. Yaptığı vaazlar için ise beş akçe takdir edilecektir. Zaman içinde yıpranan ve tadilata muhtaç olan binalar vakıf gelirlerinden mahkeme ve vakıf mütevellisinin kontrolünde yapılacaktır. Vakıf gelirlerinden artan para ile her sene on iki Rebiu'l-evvel günü Hz. Peygamber'e mevlid-i şerif okunacaktır. Valiler, büyük vezirler ve mirler vakfın fahri denetleyicisi olacaklardır. Baş müderris Emrullah Efendi'nin vefatından sonra medreseye müderris ve vaiz olarak atanacak olanın tefsir, hadis ve fıkhı iyi bilen kimse olması gerekmektedir. Talebelerin ikamet ettiği odalarda onlar dışında kimse kalamaz, buna izin verenin üzerine "Allah'ın laneti olsun" bedduası bulunmaktadır. Bu maddeler vakfiyenin medrese ile ilgili bölümdendir. Böylece medrese binası 1706 tarihinde Travnik'in girişinde bulunan Şumeçe mahallesinde inşa edilmiş ve eğitim-öğretimine başlamıştır.²⁴ Medresede görev yapan müderrislere bakıldığında Emrullah Şamiç Efendi'den sonra oğlu Muhammed Şamiç Efendi ve torunları bu göreve devam etmiştir. Ancak medresede en uzun müderrislik yapan Sirac Korkut'un büyük dedesi Ak saçlı müftü olarak bilinen Derviş Muhammed Efendi, oğlu Muhammed Hazim

²¹ Alija Bjetiç, "Elçi İbrahim Paşin Vakuf u Travniku", *el-Hidaje V* (1941-42), 5.

²² İsmet Kasumović, "Skolstvo i Obrazovanje u Bosanskom Ejaletu za Vrijeme Osmanske Uprave", *Kulturni Centar Mostar* (1999), 209.

²³ Alija Bjetiç, "Elçi İbrahim Paşin Vakuf u Travniku", 9-10; Osman Lavić, "Travničke Vakufname," *Vakufi u Bosni i Hercegovini Zbornik Radova, Vakufi u Travniku* (Sarajevo: el-Kalem, 2019), 29.

²⁴ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Paşina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 81-84.

Efendi ve onun ahfadıdır.²⁵ Medresenin tarihçesi ve müfredatına diğer çalışmalarımızda yer verildiğinden burada değinilmeyecektir.²⁶ 1941 yılında İkinci Dünya Harbi vuku bulduğundan medrese eğitimine kendi binasında devam edemeyip Travnik'in içinde daha güvenli mekânlarda sürdürülmüştür. Savaş nihayete erdikten sonra iş başına gelen komünist idare medreseye kilit vermiştir. Böylece iki yüz elli yıla yakın süren ve Korkut ailesiyle özdeşleşen bu müessesenin eğitim-öğretimi sona ermiştir. Sirac Korkut da müderrislikten men edilmiştir. Medrese binası komünizm döneminde farklı şekillerde kullanılmıştır. Bir dönem yaşlılar evi, daha sonra Travnik Hastanesinin Psikiyatri Bölümü, evsiz insanların barınağı ve bir dönem kaderine terk edilmiş vaziyette idi. Hatta bir ara yıkılması için önerilerde bulunanların söz konusu olduğundan bahsedilmektedir. 1983 yılında onarmak ve daha sonra mobilya mağazası olarak kullanmak adına Sipad firmasına verilmiştir.²⁷ Aliya İzzetbegoviç'in döneminde savaşın yoğun devam ettiği 08 Ekim 1994 tarihinde medrese binası tekrar aslına rücu ettirilmiş olup eğitim-öğretime halen devam etmektedir.²⁸

4. Korkut'un Hizmetleri

Sirac Korkut atalarının yolunu takip ederek el-Ezher Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 1932 yılı itibarıyla Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Daha ziyade Arapça derslerini okutmuştur. Çok iyi bir vaiz olduğu rivayet edilmektedir. Travnik ve civarında vaaz ve irşat faaliyetleri ile meşhur olmuştur. Halk tarafından çok sevilen Korkut yoğun vaaz ve irşat faaliyetlerinden dolayı olsa gerek yazılı eser bırakamamıştır. Komünist rejim tarafından kapatılan Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nin son müderrislerinden biri Korkut olmuştur.²⁹ Korkut Travnik'te kısa bir süre Devlet Şehir Okulu'nda muallim olarak da çalışmıştır.³⁰ Sirac Efendi genellikle yazları Travnik girişindeki Puticevo köyünde oturmuş, kışları ise Travnik'in Donje Osoje mahallesinde ikamet etmiştir. Elçi İbrahim Paşa Medresesi'ndeki görevi ve vaaz programlarının dışında evde de tedrisata devam ettiği nakledilmektedir.

²⁵ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Paşına Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 93-99.

²⁶ Bu konuda bkz. Merzuk Grabus, "Bosna'da Bir İlim ve Aksiyon Geleneği: Derviş Spahiç Efendi: Hayatı, Medresesi, Öğrencileri ve Eserleri", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2020), 64-88.

²⁷ Sulejman Posavljak, "Elçi İbrahim Paşına Medresa u Travniku, Glasnik Rijaseta İslamske Zajednice u BiH", 1-3-LVIII (1996), 116-117.

²⁸ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Paşına Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 103.

²⁹ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Paşına Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", 99.

³⁰ Arhiv Srednje Bosne, fascikla br. 19, god. 1939-43.

Çocuklarına yazın sabah namazından sonra Kur'ân ve Fıkıh derslerini okutmuş, kışın ise bu faaliyetlerini akşam namazından sonra yapmıştır. Evde yaptığı ders faaliyetlerine civar köylerde oturan ve imamlik vazifelerinde bulunan bazı hocalar da katılmıştır. İlmî meselelerin yanı sıra komünist idarenin getirdiği zorluklarla karşı karşıya gelen hocalar Sirac Korkut Efendi ile sıkça bir araya gelmiş ve gerekli hususları onunla istişare etmişlerdir. Rasim Grabus Eşfendi³¹, İbrahim Hadzic Efendi³² ve Şefket Ljubovic Efendi gibi hocalar buna örnek olarak verilebilir. Sirac Korkut Efendi köyü atalarının mirası olarak telakki etmiş ve ondan kopmak istememiştir. Gerek şehirde gerekse civar köylerde kendisinin ve babası Muhammed Asım Efendi'nin büyük hizmetleri ve halk nazarında itibarları söz konusu olmuştur. Bütün bu hizmetleri ve itibarları 1940'lı yıllarda iş başına gelen komünist idarenin gözünden kaçmamış ve kendisinin şahsında Korkut ailesine büyük zulümler reva görülmüştür.³³

5. Komünist İdarenin Korkut Ailesine Yönelik Zulmü

1945 yılında iş başına gelen komünist idare Bosna Hersek Müslümanlarına pek çok alanda baskı uygulamış ve mevcut uygulamalara son vermiştir. Bu değişiklikler halk nazarında büyük meselelere dönüşmüş ve belli yerlerde tepkilere yol açmıştır. Yapılan yeniliklere bakıldığında toplumsal anlamda olduğu gibi insanların ferdî olarak yaşayış biçimine de müdahalelerin söz konusu olduğunu görmek mümkündür. Mesela kurumsal olarak bakılacak olursa Gazi Hüsrev Bey Medresesi hariç diğer bütün medreselere kilit vurulmuştur.³⁴ Kırsal bölgelerdeki cami ve mescitler okullara çevrilmiştir.³⁵ Çoğu vakıf malına el konulmuştur.³⁶ Osmanlı döneminden beri devam eden

³¹ Rasim Grabus Travnik'in Krpeljići köyünden olup Velika Bukovica köyünde imamlık vazifesinde bulunmuştur. Hakkında bkz. Merzuk Grabus, Travnikli Âlim Yakub Hadzic Efendi; Hayatı, Şahsiyeti ve Hizmetleri, *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 283-285.

³² İbrahim Hadzic Travnik'in Mosor ve Bandol köylerinde imamlık yapmıştır. Hakkında geniş bilgi için bkz. Muharem Omerdić, "Merhum hadzi İbrahim ef. Hadzic", *Preporod* 6/577- XXV (1995), 31.

³³ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini*, 23.

³⁴ İsmet Veladžić, Enes Karić, "Gazi Husrev Begova Medresa Od Oslobođenja Do Danas", 450 *Godina Gazi Husrev Begove Medrese u Sarajevu* (Sarajevo: Gazi Husrev Begova Medresa, 1988), 97-98.

³⁵ Enes Durmišević, "Prestanak Važenja šerijatskog Prava Kao Pozitivnog Prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini", *Prošlost-sadašnjost-budućnost* 11-12, (2007), 1063.

³⁶ Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945-1970* (Beograd: İnis, 2002), 1/179; Ayrıca Travnik'teki vakıfların durumu hakkında bkz. Adil Lozo, *Nacionalizacija i Uzurpacija*

Şerî mahkemeler 05 Mart 1946 tarihinde kapatılmıştır.³⁷ Travnik'te Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nin yanı sıra Osmanlı döneminden kalma Vezir Konağı yıkılmıştır.³⁸ Bütün bunlar Müslüman halkı tedirgin etmiştir. Ancak Komünist rejimi bununla da kalmamış özel hayatlarına da müdahalelerde bulunmuştur. Mesela din adamları takibat altına alınmış ve bir kısmı düzmece sebeplerden dolayı hapis cezasına mahkûm edilmiştir.³⁹ Kadınların çarşaf, ferace ve peçe takmaları yasaklanmış, takmaları halinde 20.000 dinar para ve 2 yıl hapis cezası verilmiştir.⁴⁰ Bazı bölgelerde bu karara isyan ve direnmeler söz konusu olmuşsa da komünistler bunları bastırmıştır. Örneğin Foça, Travnik vb. şehirlerde çarşaf, ferace ve peçe yasağına karşı çıkmıştır ancak komünistler isyanları bastırarak ve dönemin gazetelerinde çarşaf, ferace ve peçelerini çıkaran kadınları haber yapmak suretiyle uygulamalarının halk tarafından benimsendiğini göstermeye çalışmışlardır.⁴¹ Bütün bu olumsuz uygulamalara Korkut ve ailesi de tabi tutulmuştur. Korkut bu dönemde komünist ideolojisine dirense de baskılar devam edecektir. Zaman içinde mallarına el konulmuş ve ideolojik baskılarını arttırarak Korkut takibat altına alınmıştır. Yaşanan bütün olumsuzluklar Korkut'un sağlığının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Memleketin ve Korkutların üzerine çöken kara bulutların farkında olan Sirac Korkut 1949 yılında rahatsızlandığında ailesini ve Korkut ailesinden gelen ulemanın geleneğini korumak için bir vasiyet mektubu yazmıştır.⁴²

6. Sirac Korkut Efendi'nin Vasiyeti

Korkut, komünistlerin yaymaya çalıştığı ateizm propagandalarına karşı ailesini korumak uğruna var gücüyle çalışmıştır. Bunun en bariz örneği 1949 yılında hastalandığında ailesine bıraktığı vasiyetidir. Vasiyet şu şekildedir:

Vakufske İmovine u Travniku, Vakufi u Bosni i Hercegovini Zbornik Radova (Sarajevo: Vakufi u Travniku, 2019), 137-146.

³⁷ Durmišević, "Prestanak Važenja šerijatskog Prava Kao Pozitivnog Prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini", 1063.

³⁸ Hamdija Kreševljaković, *Saraji ili Dvori Bosanskih Namjesnika, (1463-1878)* (Sarajevo: Nase Starine III, 1956), 15-16.

³⁹ Bu konuda bkz. Abdullah Budimlija, "Moja sjećanja", *BZK Preporod* (2004), 79.

⁴⁰ Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 32, god. VI, Sarajevo, 5 Oktobar (Ekim) 1950, 427.

⁴¹ Fikret Karčić, "Primjena Zakona o Zabrani Nošenja Zara i Feredze u BiH", *Novi Muallim XI* (2013), 53, 56.

⁴² İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinos Našoj Kulturnoj Baštini*, 23-24.

“Bu belgeye imza atan bizler Cenab-ı Hakk’a yemin eder ve babamıza, amcamıza ömür boyu aşağıdaki prensiplere uyacağımıza dair şeref sözü veriyoruz:

İyi çalışacağımıza, zihnimize, kalbimize ve ruhumuza sadece ve sadece her iki dünyada faydalı olan ilmi nakşedeceğimize; o ilim ki İslâm dininin yüce kanununa, Kur’ân-ı Kerîm’e ve atalarımızın tabi olduğuna mutabiktir. Okunması zorundan olan ve temiz olmayıp zararlı olan fikirler zihnimizde ve duygularımızda yer etmemesi gerekir. Sadece zorunda kalındığında onlar kullanılabilir.

Ömür boyu beş vakit namaz kılacağız. Zaruri durumda kılınamayan namazları ilk fırsatta kaza edeceğiz.

Güç ve baskı karşısında dayanılamayan noktaya gelindiğinde kısa veya uzun bir süre dinî vazifeleri terk etmek durumunda kalındığında o vakit içimizde baskı bittiği gün tekrar normal hayata döneceğimize ve bu görevleri deruhte edeceğimize sağlam niyet taşıyacağız.

Gelebilecek hiçbir muhtemel güç dinimizin temel esası olan (la ilahe illallah) hakkında bizi tereddüde düşüremeyecek ve Allah’a olan imanımızı ve O’na (c.c.) karşı mesuliyetimizi içimizden sökemecektir.

Arapça öğrenmeye gayret eder ve onun vasıtasıyla dinimizi temel kaynaklardan öğrenmeye ve atalarımızın geleneğini sürdürmeye devam edeceğiz. Böylece evlerimizde bulunan kitaplardan gömülen hazineleri çıkararak onları ihya etmiş olacağız.

Hangi okulu bitirsek bitirelim ve hangi mevki makamda bulunursak bulunalım hiçbir zaman köyümüze ve köy işlerine yabancılaşmayacak ve her fırsatta köyde olanlarımıza maddi ve fizikî yardımda bulunacağız.

Eğer oğlum ve yeğenim verdikleri sözde sadık olurlarsa onlara hayır dua bırakacağım ve onlara hakiki baba ve her anlamda hayır isteyenleri olmuş olacağım. Aksi takdirde aramızda manevî bağ ve her türlü duygu düşmüş olacaktır. Geride hiçbir babalık hassasiyeti kalmayıp sadece kaba kan bağı kalmış olacaktır.

Bu aldığımız karara hemen imza atmış ve uygulamaya koymuş olacağız. Bu yüce yeminimizden asla dönmeyecek ve şerefli sözümüzü geri almayacağız.

Bu karar her sene buraya imza atanların huzurunda iki defa okunacaktır.”

Yukarıdaki metnin altına 17 Temmuz 1949 tarihinde Sirac Korkut Efendi, oğlu Beşir Korkut ve yeğeni Hazım Korkut imza atmışlardır. Metnin oluşturulduğu yer Puticevo köyüdür.⁴³

Mektupta zikredilen meselelere bakıldığında Sirac Korkut’un komünist idarenin karşısında kapıldığı dehşeti görmek mümkündür. Korkut’un bu mektupta ailenin başına gelebilecek daha büyük sıkıntıları öngördüğü ve kendince tedbir almaya çalıştığı görülmektedir. Zaruret içinde olduğunda nasıl hareket edileceğini dile getirmesi de bunun delilidir. Mektubun son maddesinde buna uygun hareket edilmezse çocuklarını reddetmiş olacağını ifade etmesi geleneğimizde bulunan vakfiyelerin beddua kısımlarını andırmaktadır.

Komünist idaresi kendi ideolojisine aykırı gördükleri âlimleri ve ailelerini sistematik bir şekilde yok etmek ve zayıflatmak için uğraş vermişlerdir. Temel gayeleri bu tür ailelerin halk nazarında itibarlarını sarsmak ve halk gözünden düşürmek olmuştur. Bu tür faaliyetlerini değişik şekillerde uygulamışlardır. Onlardan biri ailenin geleneğine ve şerefine leke sürmek tarzında olmuştur. Başka bir ifadeyle komünistler bu tür ailelerin kızlarını gayrimüslim ile evlendirmek suretiyle halk nazarında itibarlarını düşürmeye çalışmışlar ve bu evlilik meselesi partilileri tarafından bir vazife olarak yerine getirilmiştir. Böyle bir şeyi gerçekleştirmek suretiyle halka “bir âlimin kızı gayrimüslim veya bir ateistle evlenebiliyorsa diğerleri de yapabilir” mesajını vermeye çalışmışlardır. Bu uygulama hem âlim ailelerini derinden sarsmış ve Müslüman kitlelerince gözden düşürülmüş hem de İslâm’ın prensiplerince haram olan evliliği meşrulaştırarak memlekette ateist düşünce ve yaşayışın zeminini oluşturmuştur. Elli yıllık komünist-sosyalist iktidar her anlamda nüfuz etmiştir. Maalesef Korkut ailesi de bundan etkilenmiş ve kısmen yukarıda zikredilen uygulamalara duçar kalmıştır. Sirac Korkut ve Besim Korkut’un vefatıyla Korkut Ailesi’nden olan ulema da tarihe karışmıştır.⁴⁴

⁴³ Mektubun aslı Travnik’te yaşayan Radoslić ailesinde bulunmaktadır. Mektubu orijinal haline bağlı kalarak Türkçeye çevirdik; İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini*, 252.

⁴⁴ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini*, 34-35.

7. Korkut Kütüphanesi

Sirac Efendi'nin mensup olduğu Korkut ailesi ilim ve irfanın yanı sıra vakıflarıyla tanınan bir ailedir. Mesela dedesi Derviş Muhammed Korkut'un 1872 yılında Elçi İbrahim Paşa Medresesi Kütüphanesine klasik el yazma eserlerinden olan bir koleksiyonu vakfettiği nakledilmiştir. Aynı şekilde aile yadigarı olarak devam eden Sirac Korkut'un Puticevo'daki evlerinde özel aile kütüphaneleri söz konusuydu. 1970 yılında Bosna Hersek'in önemli âlimlerinden Mahmud Traljić⁴⁵, Omer Mušić⁴⁶ ve Mehmed Mujezinović⁴⁷ yedi gün boyunca ilgili kütüphanedeki kitapların sayımını ve tasnifini yapmaya çalışmışlardır. Daha sonra bu kütüphane Saraybosna'daki Millet Kütüphanesine taşınmıştır. Ancak Traljić'in ifadesine göre ailenin son temsilcisi ve Sirac Korkut'un amcasının oğlu Besim Korkut'un fiyat hususunda ilgililerle anlaşamaması üzere bu kütüphanenin izi kaybolmuştur.⁴⁸ Kütüphane tasnifinin yedi gün sürmesi zenginliğini göstermesi açısından manidardır. Bununla birlikte akibetinin meçhul oluşunu da dönemin komünist rejiminin Korkut ailesine karşı uyguladığı zulüm zincirinin son halkası olarak görmek mümkündür.

8. Vefatı

Komünist idare kurulduktan sonra yapılan baskılar neticesinde Sirac Korkut verem hastalığına yakalanmış ve üç yıl kadar bu amansız hastalıkla mücadele etmiştir. Travnik Hastanesinde tedavi göre Korkut'un namaz kılmasına dahi hastane görevlileri karşı çıkmış ve zorluklar içinde namazlarını eda edebilmiştir. Korkut 1952 yılında 47 yaşında iken vefat etmiş ve Travnik girişinde bulunan İbrahim Dede Türbesi mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Mahmud Traljić hakkında bk. Enes Karić, "Mahmud Traljić-Tradicionalni Bosanski Alim u Dobu Modernizma", *Znakovi Vremena*, 12/45-46, (2009), 10-20.

⁴⁶ Hafız Omer Mušić Muhammed Tayyip Okıç Hocanın en yakın arkadaşlarından Hakkında bkz. Muhammed Tayyip Okıç, "Merhum Prof. Ömer Mušić", *Hakses Dergisi* (Haziran 1974), Ayyıldız matbaası, 1974, 10-13; Omer Nakičević, *Hafiz Omer Mušić, Profesor (1903-1972)* (Tešanj: Planjax, 2012); Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci* (Sarajevo: Rijaset IZ u BiH, el-Kalem, 1998), 239-243.

⁴⁷ Bosnalı araştırmacı ve yazar. Hakkında bk. Muhammed Aruçi, "Mehmet Müezzinoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/495.

⁴⁸ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini*, 19.

⁴⁹ İbranović, *Porodica Korkut i Njen Doprinis Našoj Kulturnoj Baštini*, 24.

Sonuç

Sirac Korkut Efendi 20. yüzyılın ilk yarısında Travnik tarihinde iz bırakmış önemli âlimlerden biridir. Travnik Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda Travnik bölgesinde bir aksiyon ve ilim adamı olarak tanınmış ve halk nezdinde itibar görmüştür. İslâm'a ve Osmanlı ilmî kültürünü temsil eden atalarından tevarüs ettiği geleneğe ömrünün sonuna kadar bağlı kalmış ve bu dava uğruna mücadele vermiştir. Verdiği dersler ve yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla söz konusu geleneğin sonraki nesle aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Nicelerinin siyasî yapıya göre hareket ettiği komünizm döneminde kendisi baskılara boyun eğmemiş ve prensiplerinden taviz vermemiştir. Duruş ve vakar sahibi olan Korkut, komünist ve ateist düşüncelerin bu topraklarda İslâm ve Müslümanlar için arz ettiği tehlikenin boyutu karşısında nasıl hareket edileceği meseleleriyle dertlenmiştir. Sirac Korkut yüzyıllar boyunca Travnik'te dinî otorite olarak kabul edilen Korkut ailesinin son âlimi ve temsilcisidir. Onun vefatıyla birlikte Korkutların âlim zinciri sona ermiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan görüldüğü üzere Korkut ailesinin ve özellikle Sirac Korkut'un hayatının ve mücadelesinin araştırılması ve kayıt altına alınması ilim dünyası adına önemlidir.

Kaynakça

- Aruçi, Muhammed. "Mehmet Müezzinoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/495.
- Bejtić, Alija, "Elçi Hadži İbrahim-pašin vakuf u Travniku - prilog kulturnoj povijesti Travnika". *el-Hidaye* 1 (1942), 4-9.
- Bejtić, Alija. "Derviş M. Korkut kao kulturni i javni radnik". *Oslobodjenje*, (1974), 18.
- Budimlija, Abdullah. "Moja sjećanja". *BZK Preporod*, (2004), 79.
- Dautović, Ferid. Kasim ef. Dobrača, Zivot i Djelo. 1. Baskı, Sarajevo: el-Kalem Yayınları, 2005.
- Duranović, Elvir. "Travničko Muftijstvo i Travničke Muftije od 1680-1930. Godine", *Takvim za 2014*. 239-256. Sarajevo, Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, 2014.
- Durmisević, Enes. "Prestanak Važenja šerijatskog Prava Kao Pozitivnog Prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini", *Prošlost-sadašnjost-budućnost, Pravni fakultet Univerziteta*, 11-12 (2007), 1055-1072.
- Gafić, Mustafa, *Derviš M. Korkut Kazivanja o Travniku*. Travnik: SİP DD Borac, 1. Basım, 1998.

- Gazija-Pajt, Enisa, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja". *Elçi İbrahim Pašina Medresa U Travniku 1706-2014*. 87-88, 90-91, 91-92. Travnik: Elçi İbrahim Pašina Medresa, 2014.
- Grabus Emına ile yapılan mülakat, 04.07.2002.
- Grabus, Merzuk, Travnikli Âlim Yakub Hadzic Efendi; Hayati, Şahsiyeti ve Hizmetleri, *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, (Haziran 2021), 281-299.
- Grabus, Merzuk. "Bosna'da Bir İlim ve Aksiyon Geleneği: Derviş Spahiç Efendi: Hayati, Medresesi, Öğrencileri ve Eserleri". *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2020), 64-88.
- Haračić, Hajrudin A. *Derviš ef. A. Korkut-İbnul Ajn: Zivot i Djelo*. Sarajevo: el-Kalem, 2005.
- Hodžić, Dzevad. "Od Mektebi- Nuvvaba do Fakulteta İslamskih Nauka". *Zbornik Radova 2008*, Sarajevo: Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, 2008.
- İbranović, Dzemail. *Porodica Korkut i Njen Doprinos Našoj Kulturnoj Baštini*. Saraybosna: Saraybosna Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Karčić, Fikret. "Primjena Zakona o Zabrani Nošenja Zara i Feredze u BiH". *Novi Muallim* XI (2013), 53-56.
- Kasumović, İsmet. "Skolstvo i Obrazovanje u Bosanskom Ejaletu za vrijeme Osmanske Uprave". Mostar: İslamski Kulturni Centar, 1. Basım, 1999.
- Kiel, Machiel. "Travnik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/308-311. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kreševljaković, Hamdija. *Saraji ili Dvori Bosanskih Namjesnika, (1463-1878)*. Sarajevo: Nase Starine III, 1956.
- Kreševljaković, Hamdija - Korkut, Derviş Muhamed. *Travnik u Prošlosti 1464-1878*. 1. Baskı Travnik: 1961.
- Kujović Mina, "Rezultati Prvih İzbora Za Općinsko Vijeće u Gračanici" (1910), *Godine, Proslost, Gračanički Glasnik*, 34.
- Lavić, Osman. "Travničke Vakufname", *Vakufi u Bosni i Hercegovini Zbornik Radova, Vakufi u Travniku*. Sarajevo: el-Kalem, 2019.
- Lozo, Adil. "Nacionalizacija i Uzurpacija Vakufske İmovine u Travniku", *Vakufi u Bosni i Hercegovini Zbornik Radova, Vakufi u Travniku*. 137-146. Sarajevo: el-Kalem, 2019.
- Mujezinović, Mehmed. *İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Publishing, 1998.
- Nakičević, Omer. "Hafiz Omer Mušić, Profesor (1903-1972)". Planjax, Tešanj, 2012.
- Okıç, Muhammed Tayyip. "Merhum Prof. Ömer Muşıç". *Hakses Dergisi* (Haziran 1974), 10-13.
- Omerdić, Muharem. "Merhum hadzi İbrahim ef. Hadzic". *Preporod* XXV 1995, 6/577, 31.

- Posavljak, Sulejman. "Elçi İbrahim Paşina Medresa u Travniku". *Glasnik Rijasete İslamske Zajednice u BiH* 1-3-LVIII (1996), 116-117.
- Radić, Radmila. *Država i verske zajednice 1945-1970*. Beograd: Inis, 2002.
- Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, broj 32, god. VI, Sarajevo, 5 Ekim 1950, 427.
- Sošić, Dzevdet. *İslamska Pedagoška Misija i Praksa Derviş Ef. Spahića*. 2. Baskı. Travnik: Elci İbrahim Paşina Medresa Yayınları, 2015.
- Traljić, Mahmud. *Istaknuti Bošnjaci*. Sarajevo: el-Kalem, 1998.
- Veladžić, İsmet-Karić, Enes. "Gazi Husrev Begova Medresa Od Oslobodjenja Do Danas", *450 Godina Gazi Husrev Begove Medrese u Sarajevu*, 97-98. Sarajevo: Gazi Husrev Begova Medresa, 1988.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
